

Говоримият арабски книжовен език в процес на изменение – основа за развиване на комуникативни умения

Христина Чобанова-Ангелова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (България)

Hristina Chobanova-Angelova

Sofia University “St. Kliment Ohridski” (Bulgaria)

Hristina Chobanova-Angelova. THE CHANGING SPOKEN FORM OF MODERN STANDARD ARABIC IN TAFL – A BASIS FOR DEVELOPING COMMUNICATIVE SKILLS

<https://doi.org/10.60055/phl.2024.46.69-88>

Abstract. The article reviews the current state of research on the spoken form of Modern Standard Arabic in the process of change. Based on an analysis of academic spoken discourse, the author examines the main characteristics at the phonological, morphological, syntactic and lexical levels, which build a bridge between the standard form of the language and its numerous dialects and have a serious impact on the formation of good communication skills in learners from the very beginning of their education. Forms of effective inclusion of this still not officially regulated language variety in the teaching of Arabic as a foreign language to non-native speakers are recommended.

Keywords: TAFL, Educated Spoken Arabic, communication skills

Христина Чобанова-Ангелова. ГОВОРИМИЯТ АРАБСКИ КНИЖОВЕН ЕЗИК В ПРОЦЕС НА ИЗМЕНЕНИЕ – ОСНОВА ЗА РАЗВИВАНЕ НА КОМУНИКАТИВНИ УМЕНИЯ

Резюме. Статията разглежда актуалното състояние на изследванията на устната форма на съвременния книжовен арабски език в процес на изменение. На базата на анализ на академичен устен дискурс авторът извежда основни характеристики на фонологично, морфологично, синтактично и лексикално ниво, които хвърлят мост между книжовната форма на езика и многобройните му диалекти и имат сериозно

влияние върху формирането на добри комуникативни умения у учещите от самото начало на обучението им. Препоръчват се форми на ефективно включване на тази все още официално нерегламентирана езикова разновидност в обучението по арабски на носители.

Ключови думи: Преподаване на арабски език като чужд (ПАЕЧ), разговорен арабски език на интелектуалците, комуникативни умения

Научно изследване/Research

Въведение

Процесът на стандартизация за арабския език започва през VII в. и е свързан с възхода на ранния ислям и разпространението на Корана. Стандартизацията фиксира езиковата разновидност, наричана днес класически арабски книжовен език (КАКЕ) – езикът на Корана и на ранната ислямска литература. Този стандарт допълнително се утвърждава с разработваните през VIII и XIX в. системи от правила за арабската фонетика и граматика. През своето многовековно развитие оттогава насам арабският език обаче съществува и преминава в състояние на диглосия.

Диглосията на арабския език е изключително интересен и добре проучен феномен, който се отнася до съвместното съществуване на две функционално ограничени езикови разновидности. Високата разновидност се използва в религиозни, официални, литературни и медийни контексти. Тя е еднаква за всички арабоговорящи страни и се придобива по пътя на образованието. Идеологизирането на класическата ѝ форма не позволява тя да търпи развитие. Съвременната форма на книжовния арабски език се развива, макар и бавно, по линията на словотворчество, адаптиране на заемки и терминообразуване и стилово опростяване под влияние на технологичния напредък, развитието на науките и глобализацията, както и поради все по-честото и неконтролируемо проникване на диалектите във функционалните сфери на високата езикова разновидност.

Диалектите или ниската разновидност на арабския език, безписмени ежедневни разговорни езици, от друга страна, се развиват спонтанно и с различна динамика във всички територии и епохи от еволюцията на арабоезичния ареал. С развитието на интернет и мрежите за социална комуникация те все по-широко проникват в редица официални контексти, формални и неформални, включително писмени. Това поставя предизвикателства пред консервативността и „неприкосновеността“ на промените в съвременния арабски книжовен език (САКЕ), който продължава да бъде дълбоко свързан с религиозния контекст.

Диглосията е важна част от арабската култура и идентичност. Въпреки някои частични езикови реформи, наблюдавани в Ливан и Египет, и опити за

популяризиране на книжовния език, диалектите продължават да бъдат предпочитани в ежедневието. В устното общуване се наблюдава все по-чувствителен разрыв между тяхната употреба и тази на САКЕ, особено сред младежите.

На този фон основният проблем в ПАЕЧ се състои в това как и кои варианти на арабския език да преподава една академична учебна програма, така че да изпълнява зададените си цели, без да се разминава с потребностите и очакванията на учещите. В учебните програми в неарабоговоряща езикова среда учещият традиционно придобива стандартната книжовна разновидност на езика и само най-базисни познания за един или повече негови диалекти. Така, дори и виртуозно овладял САКЕ, той е поставен пред изпитанието от сблъсък с действителни езикови комуникативни ситуации, на които не би бил подготвен да реагира езиково адекватно. Как да намерим оптималния диглосен комуникативен подход към преподаването на арабския, който да развива комуникативните умения на учещите по подобие на тези на образованите носители на езика?

Един от възможните отговори е: като открием, изследваме, анализираме и ефективно включим в обучението разговорната разновидност на езика, която използват в общуването си образованите носители на арабския.

Основна теза на автора е, че образованият носител на езика владее еднакво силно придобития по рождение диалект и книжовната форма на арабския език, овладяна в процеса на образование. Той умело превключва кодовете между езиковите варианти съобразно целта на изказването си и постигането на желанния ефект върху аудиторията. Изследването се провежда при предварителната хипотеза, че устойчивите системни форми на промяна в говоримата форма на съвременния книжовен арабски език забележимо се умножават с течение на времето, тъй като съвременният арабски книжовен език (САКЕ) претърпява промени под влиянието на местните диалекти и социалните процеси. Това създава необходимост от нови подходи при преподаването му като чужд език. Ако на изучаващия езика се помогне да достигне до междуарабския устен вариант, на който общуват образованите носители на езика, той би повишил уменията си за устна комуникация, преди да е овладял във висока степен конкретен диалект, което е трудно постижимо в извънарабска езикова среда.

Целта на настоящото изследване е да обобщи основни характеристики на устната форма на САКЕ на фонологично, морфологично, синтактично и лексикално ниво, които показват процес на изменение и развитие по посока облекчаване на форми и структури и доближаване до говоримите диалекти. За тази цел авторът проследява актуалното състояние на изследванията на разговорния език на образованите носители и прави собствен анализ на емпиричен материал от академичен устен дискурс, при който се открояват неразгледани досега характеристики на процеса на езиково развитие. Авторът предлага ефективно включване на тази своеобразна „хибридна“ говорима

форма на езика като база за развиване на добри комуникативни умения от самото начало на обучението по арабски и разглежда възможни аудиторни и извън аудиторни дейности за развиването ѝ от учещите в процеса на овладяването им на арабски език като чужд.

Изследването е насочено основно към специалистите по преподаване на арабски език като чужд и към изучаващите го в неарабска езикова среда. Резултатите от него представляват интерес и като база за сравнение при бъдещи изследвания на разговорния САКЕ в процес на развитие.

Приложението на резултатите би оптимизирало методите на преподаване на арабски език като чужд във всяка една академична учебна програма, без значение от нейните цели и приоритети. То само би допринесло за повишаване на езиковите устно комуникативни умения на възпитаниците на тази програма и би ги направило конкурентоспособни в реална арабска езикова среда.

Методология и методика

Обект на езиков анализ в настоящото изследване е транскрибираният от автора текст на пет и половина часа академичен монологичен и диалогичен дискурс от четвъртия ден на втората Есенна школа на Института за арабския свят в Париж на тема „Изкуственият интелект и ПАЕЧ“ (<https://www.youtube.com/watch?v=EHddi2lhBkE&t=21880s>, последно достъпен на 28.11.2024 г.).

Използвана е методология на описание и анализ на актуалното състояние на научни изследвания и комплексна методология на описание и съпоставителен анализ на компоненти на устен академичен „интерарабски“ дискурс, синтез и обобщение на системните форми на този разговорен език.

Основно изложение

История на изследванията – 60-те, 70-те и 80-те години на ХХ в.

Христоматийната диглосна теория на Чарлз Фъргюсън (1959) за арабския език поставя началото на изследванията върху езиковите разновидности, чрез които той реално функционира в арабоезичните общества.

Сред публикациите, приноси за открояването и изследването на тези разновидности, са „Стилова вариативност в говоримия арабски език“ на Хаим Бланк (1960), „Лингвистичен анализ на египетския радиоарабски“ на Ричард Харел (1960), „Разговорният арабски език“ на Терънс Мичъл (1962), „Нивата на съвременния арабски език в Египет“ на Мухаммад ас-Саид Бадауи (1973), „Говоримият арабски език на образованите в Египет и Леванта със специални бележки по причастните и времеви форми“ (1978) и „Що е това говорим арабски на образованите?“ (1986) на Терънс Мичъл, „Говоримият арабски език на образованите в Египет и Леванта: критически преглед на диглосията и свърза-

ните с нея концепции“ на Ел-Хасан (1977) и „Арабският език на образованите и арабският езиков континуум“ на Майзалис (1980).

С развитието на теорията за езиковата вариация през 70-те години изследователите на езика въвеждат все повече страти към Фъргюсъновата двуполносна парадигма. Отчита се многопластовостта на самия книжовен език, представен от класическия арабски книжовен език с неговата многовековна писмена традиция, като език на Корана и ранната литература, и съвременния арабски книжовен език, наричан още „неокласически“, „модерен“, „съвременен стандартен“, който особено чувствително се разподобява от класическия в областта на синтаксиса и лексиката. Това е езикът на съвременната литература, журналистиката, пресата и официалната публична реч, чиято социална база се разширява с различни темпове за отделните арабски страни с развитието на образователната политика. Терънс Мичъл обобщава тези две форми на езика с термина „писмен арабски език“ (Мичъл, 1962). Бадауи (1973) ги нарича съответно *fuṣḥā l-‘aṣr* – *съвременен книжовен език*, и *fuṣḥā t-turāt* – *книжовен език на класическото наследство*, като по този начин откроява тези два варианта сред общо пет други.

От 90-те години насам се засилва тенденцията към стратифициране на арабския език и излизане от диглосната парадигма на Фъргюсън. В своята книга „Съвременният арабски език: структури, функции и вариативности“ Клайв Хоулс (1995, 2005) илюстрира модела на Бадауи чрез системата на Халидей (1985), при която регистърът като ситуативно обусловена форма на езика, която съдържа еднакво средства от писмения език и устната реч, се определя от триадата „област на дискурса“ (field of discourse), „тоналност на дискурса“ (tenor of discourse) и „модус на дискурса“ (mode of discourse). При тази интерпретация на модела за разглежданите два варианта на езика параметрите са следните: областта на дискурса за *fuṣḥā t-turāt* обхваща исляма, класическата арабска литература и културната история. Тоналността, т.е. начинът на изпълнение, тук е ритуализирана, високо формална. Модусът на дискурса е писмен, предварително подготвен, произнасян монолог или четене на глас. За *fuṣḥā l-‘aṣr* областта на дискурса включва извънрелигиозните тематично сериозни материи например различните научни области, право, политика, новинарски бюлетени в медиите. Тоналността на дискурса за *fuṣḥā l-‘aṣr* е формална, а модусът – писмена форма или четене на глас (Хоулс, 1995: 282).

В търсене на формирането на автентичен език у учещите от 90-те години насам нарастващ брой академични програми започват да се обръщат към интегрирания модел на преподаване. Той подхожда към арабския език като към комплексно цяло. Като започват от книжовния стандарт или от един или повече диалекти и постепенно допълват изучаваните типове езиков изказ и адекватните за тях културни контексти, учещите преследват като крайна цел постигането на автентичен език, който наподобява езика на образованите носители на арабския.

Авторът на първия интегриран модел на преподаване на арабски език като чужд, Мунзир Юнис, е убеден, че още от самото начало на обучението

„...третирането на арабския като една комуникативна система, притежаваща разговорна страна, писмена страна и обща за двете сърцевина, е не само точно отразяване на социолингвистичните реалности на езика, но и педагогически по-ефективно“ (Юнис, 2006, 164).

Устноразговорната разновидност на САКЕ, анализирана от руския арабист Владимир Шагал (1987), е социално базирана върху арабозичната интелигенция. Въпреки функционално ограниченото си разпространение, този вариант представлява интерес за преподаването на арабски на чужденци.

Със своята нормативна основа и липса на спонтанност говоримият книжовен арабски не е естествен избор за носителите на диалект в ежедневната или формалната комуникация. Въпреки това тази негова форма е предпочитана за публични жанрове, като лекции, монолози и академични беседи, където тематиката изисква специализирана лексика. Стандартизирането на речта в тези случаи често е въпрос на социален престиж. Носители по рождение на устния книжовен език няма, но образованите араби го придобиват и използват ефективно.

Когато говорещият преминава от четене на текст към спонтанно излагане на идеи, той най-често превключва към по-нисък езиков регистър. Тези кодови превключвания и заемки между високия и ниския регистър създават разговорния арабски език на образованите носители.

Като изследват устната разновидност на съвременния книжовен арабски, Рим Басиюни (2006) и Зейнаб Таха (2007–2008) единодушно отнасят активната роля в това превключване към говорещия – той е този, който взема решение.

Границата между устния вариант на САКЕ и този следващ страт понякога е доста трудно доловима. В лингвонимията на арабския го наричат най-често:

- „език на образованите“ – “Educated Spoken Arabic” – *lugat al-muta‘llimīn, lugat al-muṭaqqafīn* (Терънс Мичъл)
- „диалект на образованите“ – ‘*āmmiyyat al-muṭaqqafīn* (Ес-Саид Бадауи)
- „среден език“ – *al-luga al-’ustā, al-luga al-mutawassitā* “Formal Spoken Arabic” (Карин Райдинг, която през 1993 г. издава учебник с такова заглавие¹)

¹ Formal Spoken Arabic (FSA 1 & 2):

1993, Ryding, K. C., Zainack, A. Formal Spoken Arabic. Fast Course. Georgetown University Press. Washington, D.C.

2005, Ryding K. C. and Mehall, D. J. Formal Spoken Arabic Basic Course with MP3 files, 2nd ed. Georgetown University Press. Washington, D.C.

- „трети език“ – *al-luga at-tālīṭa* (Мунзир Юнес, който от 1995 г. насам издава, доразработва и преиздава учебниковата серия от три части “*Arabiyyat al-Naas*”²).

В действителност много малко изследвания третират самата говорима форма на САКЕ. Бадауи (1995) изследва текстове на телевизионни реклами. Басиони (2006) анализира текстове на политически речи. Според двамата превключването на кодовете се дължи на смяна на ролята, когато говорещият иска да доведе посланието до аудиторията си по най-убедителен начин.

Екип изследователи от Университета в Лийдс под ръководството на Терънс Мичъл лансира концепцията за „езика на образованите“ като уникален „хибриден“ език, който съчетава прецизността и богатството на книжовния език с емоционално и културно сближаване с диалектите и го изследва в серия от публикации. На базата на речеви модели в официални срещи, лекции, интервюта и ежедневни разговори се анализира как образованите арабоговорещи хора използват езика в ежедневието. В зависимост от аудиторията и от темата те адаптират езика си ситуативно и в различни контексти между формалния САКЕ, чрез който се поддържа висок дискурсен регистър, и разговорните диалектни арабски езици, чиито елементи внасят неформалност и плавност в комуникацията.

Майзалис може би е първият, който поставя проблема как говоримият вариант на САКЕ да бъде разграничаван от „езика на образованите“. Той предлага редица параметри за открояване, сред които по-интересни са синтактичните и морфологичните. Устният вариант на САКЕ запазва окончанията за падежи при именното склонение и наклонения при сегашното време на глагола, докато „езикът на образованите“ не съблюдава тези синтактични характеристики на книжовния език, наричани в арабските граматика с термина *i‘rāb*. Говоримият книжовен арабски, или, както го наричат някои преподаватели в Египет – *faṣīḥ/faṣīḥa*, за да го разграничат от класическия арабски книжовен език *fuṣḥā*, запазва съгласуването по двойствено число при глаголите, никога не използва негативните префикси *miš/miṣ* за именно отрицание и прибягва към конструкцията *lam* + усечен имперфект за отрицание на минало време на глагола и реализира /q/ според описанието ѝ и като беззвучен увуларен

² 1995, Munther A. Younes. *Elementary Arabic. An Integrated Approach*. Yale University Press. New Haven and London.

2006, Munther Younes. *Living Arabic A Comprehensive Introductory Course*. Language Resource Center. Cornell University.

2014, Munther Younes, Makda Weatherspoon, Maha Saliba Foster. ‘*Arabiyyat al-Naas Part One: An Introductory Course in Arabic*. Routledge.

2014, Munther Younes, Hanada Al-Masri ‘*Arabiyyat El Naas Part Two: An Intermediate Course in Arabic*. Routledge.

2014, Munther Younes, Yomna Chami ‘*Arabiyyat El Naas Part Three: An Advanced Course in Arabic*. Routledge.

експлозивен консонант. Майзалис, разбира се, признава проблематичния характер на така описаните нива на езика и отбелязва, че всеки един устен текст „съдържа неизброимо множество вариращи характеристики и заемки между различните разновидности“ (Майзалис, 1980).

Езиковата ситуация в арабския свят поставя въпроси относно преподаването на съвременния арабски език като чужд. Как да се поднесе арабският езиков континуум така, че учещите да придобият компетентност, отразяваща уменията на образованите араби? Кой говорим вариант е най-подходящ за създаване на креативна и реалистична употреба на езика във формални и полуформални ситуации?

Освен писмения вариант на САКЕ, който също търпи, макар и бавно, промени в различните арабски страни, е важно в обучението да се включи и променливият говорим вариант, който помага за адекватно реагиране в различни ситуации. Възможно решение е използването на „третия език“ – смес от литературния арабски и местните диалекти, която е функционално свързана с писмения език и служи като междудиалектен посредник.

Изследванията на превключването на кодовете между книжовния и диалектните регистри се провеждат най-вече на базата на езика на масмедияте, съвременната художествена литература и „устната“ проза, но малко от тях описват споделяните форми, относително общи за различните арабски (градски) диалекти на ниво морфология, лексика и синтаксис. Таха акцентира върху необходимостта да се изследват случаите на превключване на кодове не само от матрицата на книжовния арабски към диалектните регистри, но тези, които се наблюдават в монологичната и диалогичната реч на разговорния език на образованите араби с неравномерни превключвания към книжовния регистър (Таха, 2007–2008: 105). В подкрепа на това авторът на настоящия текст призовава такива изследвания да се провеждат периодично през годините, за да се проследяват процесите на развитие на реформиращия се смесен вариант на говоримия арабски книжовен език.

Юнис анализира процента споделяна лексика между САКЕ и „третия език“ в трите части на учебниковата си серия и достига до извода, че по-голямата част от лексиката (81–92%) се споделя от двата езикови варианта през целия обучителен период – от начинаещо до напреднало ниво. С напредването на нивата различаването между лексиката на двата варианта става все по-маловажно (Юнис, 2015: 38–39).

Езикови характеристики на изследвания устен академичен дискурс

Четиримата лектори са широко известни преподаватели и консултанти по преподаване на арабски като чужд. Трима от тях са от Сирия, един – от Египет. В обсъжданията след лекциите преобладават изказвания на лица от

египетски произход. Всеки от говорещите подхожда към превключването на кодове според собствения си избор. Следвайки Хоулс (2004), превключването на код може да се случи във всеки един момент според това как говорещият иска да доведе посланието си до аудиторията. След превключването речта отново се управлява от правила, но вече от тези на новоизбрания регистър. Моментът на самото превключване е непрогнозируем, както и продължителността в новия регистър до следващото превключване.

След анализ на изследвания академичен дискурс се открояват системно повтарящите се езикови характеристики на фонетично, морфологично, синтактично и лексикално ниво, обобщени както следва.

На фонетично ниво

1. Консонантизъм

- 1.1. Беззвучната увуларна експлозивна /q/ спонтанно варира към ларингалната пауза /ʔ/, типична за диалектите на Сирия и Египет, всеки път, когато лекторът ангажира аудиторията емоционално. В текста по темата, макар и говорен, а не четен, тази фонема остава увуларна. Фонетичните характеристики на териториалния диалект са силно забележими, с възможни заемки от САКЕ в своеобразна автокорекция на говорещия: mīn ye'ūllnā/man yaqīl lanā – *кой ще ни каже*.
- 1.2. Африкатата /ǧ/ се реализира почти без изключения като /ʒ/ или /g/, съответно според правилата на двата териториални диалекта
 - en-nu'ṭa l-aḥīra... ṭāret min zīhni... – *Последната точка ми излезе от ума...* (ег.)
 - tiḏi ba'ad šuwey – *Ще дойде след малко...* (сир.)
 - tīgi ba'de šuweyu – *Ще дойде след малко...* (ег.)
- 1.3. Ларингалната пауза /ʔ/ изцяло се асимилира в начална позиция; отчетливо се запазва в междинна позиция, без присъщото на диалектите дифтонгизиране, и отпада във финална позиция вследствие на отпадането на падежната флексия. Това преобладаващо се наблюдава в дискурса на сирийските лектори, докато египетските говорещи се ръководят изцяло от диалектните правила за непроизнасянето на ларингалната пауза във всички позиции.
- 1.4. Интерденталните /t/ и /d/ варират към преобладаващите спонтанни диалектни замени съответно със /s/, /z/ и /t/, /d/ или пък също толкова спонтанно се реализират в книжовния си вариант. В своеобразна автокорекция се наблюдават употреби като et-tāni (диал.)/et-tāni (книж.) – *втория*, непосредствено едни след други.
- 1.5. Дифтонгите се заместват преобладаващо от съответните дълги гласни: /aw/ > /ō/ и /ay/ > /ē/. Има и спонтанна тенденция към запазването им.

2. Вокализъм и наблюдавани спонтанни и позиционни фонетични промени
- 2.1. Съкращаването на дължината на гласната /ī/ от първоличната местоименна флексия еднородно се отнася от изследователите на арабските диалекти към набора от характеристики, общи за диалектите и разграничаващи ги от книжовния език. Съкращава се дължината на гласната /ī/ и от nisbah-окончанието -ī, най-вече в междусловно свързване.
 - 2.2. Продължителните пасажи на четене на лекцията на книжовен арабски, които продължават и до 30 минути в изследвания дискурс, демонстрират прецизно спазване на правилата за паузална форма при четене. Дори и тук обаче се наблюдават и случаи на елизия и епентеза според нормите на регионалната диалектна фонетика (лекторът е от Сирия) и спонтанно разделяне на две съгласни пред пауза със свърхбеглия звук *шва*: el-faṣṣal – *курсът*, ata‘aḍḍībət ktīr – *измъчих се много*, iḥtarət an yakūn laḥn ‘arabi – *избрах да бъде арабска мелодия*, или пък струпване на три съгласни в средата на думата и при свързване в изречението: ma fik tāštri kəll šī – *не можеш да купиш всичко*.
 - 2.3. Принадлежността към ж.р. при съществителните и прилагателните имена се маркира с /e/, когато предходната съгласна не е постпалатална, веларна/поствеларна, увуларна, фарингална/фарингализирана или глотална: lamma ana u‘ṭīha kelme aw ‘ibāra aw žumle – *когато ѝ задавам дума, фраза или изречение*.
3. Променливи, наблюдавани на ниво междусловно свързване
- 3.1. Рядко се наблюдава разпространената в диалектите тенденция към редукция на вокала /a/ от съюза wa и до пълното ѝ асимилиране в /w/.
 - 3.2. Честа е диалектната редукция на предлозите ‘alā – *върху, относно*, и min – *от*, с елизия до вариантите им ‘ā-/‘a- и mn/m-.
 - 3.3. Неударена кратка /i/ от първа сричка почти винаги отпада.
 - 3.4. Предлогът li- – *на*, се реализира в диалектния вариант əl: əli, əlak – *на мен, на теб* (сир.).
 - 3.5. Пред пауза се запазват типове срички, които не присъстват във фонетиката на книжовния арабски, но са силно разпространени и много разнообразни във всички диалекти, от тип Cг:С и ССг:, ССг:С:.

sayatawalla l-mudarrisūn waḥḍateyn – *Преподавателите ще изпълняват по две функции*

‘unṣurān ḍarūriyyān – *два необходими елемента*

atruk laki l-kalām – *давам ти думата*

tasta‘milīn/tasta‘milūn – *ти (ж.р.) използваш/вие използвате*

Като се има предвид, че и сирийският, и египетският са диалекти от градски тип, запазването на /n/ в окончанието на тези глаголни форми очевидно говори за придържане към нормите на САКЕ.

‘a **blādna** l-ḥelwa – *към нашата хубава страна*

Преобладаващото отпадане на кратките гласни от именните и глаголните окончания в изследвания устен вариант на САКЕ видимо се влияе от пълното отпадане на ’i‘gāb в диалектите. Именно това довежда до поддържане и на срички, присъщи като вид само на диалектите. Ако фонетичните правила на диалекта налагат поява на свързваща кратка гласна, тя се подчинява на правилата на вокалната хармония и много рядко съответства на падежната флексия от САКЕ. Това се наблюдава в изцяло преобладаващия -i- преглас в египетската устна реч.

На морфосинтактично ниво

1. Реализиране на ’i‘gāb

В изследвания академичен дискурс реализирането на финалните кратки гласни варира както при глагола, така и при името.

В ролята си на лектори с предварително съставен в съзнанието им книжовен план на изложение, някои от говорещите предпочитат паузалната форма при свързването на думите в изречението. При изпълненията се редуват правилни и неправилни (от гледна точка на склонението на името и глаголното наклонение в САКЕ) окончания, които свързват вътрешно словосъчетанията:

mā afhamuhu bi-z-zaka el-iṣṭinā‘i – *онова, което разбирам под изкуствен интелект*

hāḍa mabda’iyyuan *това – принципно*

awwalan – *първо*

huwa aḡṭaruhum ‘ilmen – *той знае най-добре от всички*

2. Формо- и словообразуване при глаголите от изследвания дискурс

В изследвания дискурс не се наблюдават форми за двойствено число както при глагола, така и при местоименията. Не се наблюдават и форми за множествено число женски род, макар че всички лектори, както и по-голямата част от аудиторията, са дами. Значенията им се поемат от формите за м.р., мн.ч.

Спрежението на глаголите преобладаващо следва диалектните правила с отпадане на -n след дълга гласна и съкращаване на дължината на гласните в окончанието, със спонтанни превключвания към книжовната форма.

В изследвания академичен дискурс не се наблюдава нито една форма на страдателен залог. Значенията на страдателност се изразяват чрез конструк-

ции *tamma/yaṭimmi* – *извършва се + отглаголно съществително*. За изразяване на рефлексивни значения се използват моделите за разширена глаголна основа от седми и осми тип или собствено диалектни модели: *itfa'al/itfā'al/itfa'al* (в египетския дискурс).

ana mabsūṭa gidḍan ennuḥ fīḥ as'ila ketīra w ḥatit'al tāni ba'd ed-duhr ... ya'ni ba'd ed-duhr ḥanšūf kamān amsila bitikammil el amsila illi idditha zamīlati min šuweyuḥa – *Аз съм много доволна, че има много въпроси и ще се зададат още много следобед, значи, следобед също така ще имаме въпроси, които ще допълнят въпросите, поставени преди малко от моята колега.*

Вътрешното разпределение на гласните при спрежението на глаголите с разширена основа в изследвания дискурс клони към диалектните модели на спрежение: *afakkar* (сир., ег.) вместо книжовната форма *ufakkir-u* – *мисля, разсъждавам*.

Моделът *'af'al*-а, който като цяло отпада от системата на глаголното словообразуване в САД, тук се реализира вариативно. При най-честотните глаголи, които имат своята диалектна алтернатива, заемките са по посока книжовния език: *uḡīd* – *искам*, *yu'ṭīni* – *той ми дава*, с непредсказуеми превключвания към диалектния регистър, за които съдим по промяната на гласни в префиксите за спрежение: *a'ṭīḥ* – *аз му давам*, *na'ṭīḥ* – *ние му даваме*.

Неправилните глаголи с първа коренна /w/ по-скоро съблюдават диалектните норми на спрежение, ако текстът се говори, а не се чете: *tūṣaf* – *ти описваш*, *nūṣal* – *ние пристигаме*.

Глаголните форми с трета коренна консонанта /y/ и /w/ в изследвания дискурс невинаги се сливат в един тип на глаголно спрежение, както се наблюдава това в диалектите: *da'ā/da'ēt* – *каня*, *banā/banēt* – *строя*, *laqā/laqēt* – *намирам*. Наблюдава се превключване към книжовния код на езика: *da'ā/da'awt* – *каня*.

При спрежението на глаголите с еднаква втора и трета коренна съгласна обаче се наблюдават типичните за диалектите трансформации по аналогия със спрежението на глаголите със слаба трета коренна консонанта: *ḥaṭṭ* – *ḥaṭṭēt* – *слагам*, *ḥabb* – *ḥabbēt* – *обичам*.

Много рядко се наблюдава употреба на диалектния префикс *bi- /mi-* пред формите за сегашно време³. В дискурса на сирийския лектор той преобладаващо се среща във формите за 1 л., ед. и мн.ч.: *minkammil* – *довършваме*, *ta'am-b-a'mal* – *не правя*, *fīḥ əṣya tuzbuṭ w fīḥ əṣya ma b-tuzbuṭ* – *има неща, които стават, а има и такива, които не стават*.

³ В градските диалекти на арабския този префикс изразява продължителност и честотност на действието и не се използва само ако пред глагола в сегашно време стои модална дума или префикс за бъдеще време.

Частицата за образуване на бъдеще време също варира – книжовната са-присъства, но по-често заемките са по посока на диалектните *rāḥ* и *ḥā*:-

rāḥ yaḥdu imtiḥānāt – *ще вземат изпити*

rāḥ tdall mawzūde – *ще продължи да съществува*

*w ba'dēn ballašt afakkir ennuh okey saataḥaddaṭu 'an eḍ-dā'iqa l-adabi-
yu'a* – *и после започнах да разсъждавам: добре, ще говоря за вкуса към
литературата.*

3. Морфосинтактични характеристики в системата на името

Двойственото число се запазва при името, като в изследвания дискурс окон-чанието варира между книжовните *-ān* и *-aun* с пълно отпадане на крайната протетична гласна *-i* и с преобладаващо заемане под влиянието на диалекта на второто от двете окончания. Съгласуването в именната и в глаголната синтагма е преобладаващо диалектно – по множественост, но се влияе и от признака оду-шевеност/неодушевеност, водещ при съгласуването в книжовния език:

ḥa'ul kelmetēn keda ḥelwīn 'an ez-zaka l-iṣṭinā'i – *ще кажа няколко мили
думи за изкуствения интелект*

ChatGPT wa Claude wa Gemini min Google illi hiya binesammīha... ya'ni...

LLMs hiya anẓima lugawiyya alletī ta'mal... hiya anẓima lugawiyya ta'mal

'ala usus iḥṣā'iyya yatimm tadrībha kamā aḥbarna ams ba'd el-mutaḥaddisīn...

– *ChatGPT, Claude и Gemini на Google, които ние наричаме... хм... LLMs,
са езикови системи, които действат... те са езикови системи, действащи
върху статистически бази и които биват обучавани, както говориха
вчера някои от лекторите...*

Числителните имена звучат според фонетичните правила на съответния диалект. Съгласуването им в номералното словосъчетание е повлияно от ди-алектния синтаксис с липсата на *'i'gāb* и с известно вариране между книжов-ното и диалектно съгласуване:

fī 'āmi elfeyn w tmānāṣ – *през две хиляди и осемнадесета година*

liannuh kān fih itneyn – *защото имаше двама души*

seba' talaf⁴ – *седем хиляди*

w nuṣṣ – *и половина*

seb'īn elf kalme – *седемдесет хиляди думи.*

⁴ Като рефлекс от съгласуването в книжовната форма на езика суфиксът *-t*, исторически марки-рал ж.р. в класическата номерална синтагма, се аглутинира като префикс към формите за мно-жествено число, образувани по модела (*'*)af'āl. В изследвания дискурс се наблюдава и вариране към класическото съгласуване на числително и изброяемо: *sit talaf mudḥal lugawī* – *sitta ālaf kalima* – *шест хиляди въведени езикови единици* – *шест хиляди думи.*

4. Морфосинтактични характеристики при местоименията

В изследвания дискурс се наблюдава засилена употреба на свободни лични местоимения, съгласно нормите на диалектния синтаксис.

При слетите местоимения преобладават заемките от диалектния регистър с разграничаването по род при второто лице за сметка на опозицията a/i(e): kitābak/kitābek – *твоята (м.р.)/твоята (ж.р.) книга*.

Срещаните в изследвания дискурс показателни местоимения за близост са представени от трите разпространени в съответния диалект форми: *този/тази/тези*⁵:

hāda/hāzihi (hay)/hādōl (сир.)

da/di/dol (ег.).

При функционирането им като съгласувано определение е възможна и диалектната постпозиция спрямо определяемото име:

et-taḥbīq hada (сир.) – *това приложение*, et-taḥbīqāt diya (ег.) – *тези приложения*

hadōl l-itnēn biḥibbu ktīr innuh ya‘ṭiki l-‘ibāra wa šarḥ lil-‘ibāra – *тези две (приложения) много обичат да (ти) дават и изрази, и негово обяснение*.

Относителните местоимения преобладаващо са представени от (i)lli, със заемки от парадигмата в книжовния им език⁶. Прави впечатление навлизането на употреба на относително местоимение към неопределено име от главното изречение, което противоречи на нормата от книжовния език. Изборът е спонтанен – alladī/allatī стандартизират фразата, но веднага след такава употреба е възможна диалектна заемка:

fawāḥida min aṭ- ṭuruq alleti fina nastahdim fiḥā adawāt ez-zaka eṣ- ṣan‘i al-ḥāliyya hiya fi tawlīd ‘bārāt mušābiha – *Един от начините, по които използваме настоящите приложения на изкуствения интелект, е генерирането на подобни изрази*.

5. Споделена лексика, наблюдавана в изследвания дискурс

Както вече беше посочено, арабските диалекти споделят помежду си и с книжовния език голям обем лексика⁷. В изследвания академичен дискурс това

⁵ Книжовната парадигма на показателните местоимения за близост и отдалеченост се състои от 12 думи за мъжки и женски род, единствено, двойствено и множествено число, като включва и две форми на падежно склонение.

⁶ В книжовния език тя съдържа 8/10 думи.

⁷ Вж. по-горе (Юнис, 2015: 38–39).

се наблюдава най-вече при наречия, съюзи, предлози, както и при най-разпространените в ежедневието глаголи.

Наречията са честотно силно застъпени в говоримия вариант на езика. Прави впечатление, че лекторите се стремят да използват интердиалектната споделена лексика, като не изключват чуждоезиковите заемки, но избягват чисто локалните варианти: l-uḡm – *днес*, imbāreḥ – *вчера*, bukra – *утре*, lessa – *все още*, leysa ba'd – *все още не*, min šuweyu – *преди малко*, zaman – *отдавна*, šuwey – *малко*, žuwwa/guwwa – *вътре*, barra – *вън*, kamān/barḡu – *също*, kwayyis, māši, bas, kaza – *няколко/така*, keda – *така*, donk – *donc* (фр.) *така*, и *така*, sawa – *заедно*, olredi – *already* (англ.) *вече*⁸.

Същото се отнася и до системата от интердиалектни предлози и съюзи:

imma – imam – *или – или*, wayya – *с*, вече споменатите редуцирани варианти на предлозите 'alā – *върху*, *относно* и min – *от*⁹.

Несъвпаденията в системите от наречия, предлози и съюзи очевидно не препятстват взаимното разбиране в изследвания академичен аудиторен дискурс.

*Сред споделената междудиалектна лексика попадат глаголите: šāf – виждам, la'a – намирам, dawwar 'an – търся, 'idir – мога, ḥaṭṭ – слагам, stanna – чакам, причастието fakir – помня, спомням си, служебните думи за принадлежност bitā' (ег.)/taba' (сир.): et-telefon taba'i – *моят телефон*; въпросителните местоимения mīn – *кой*, ēh (ег.)/šū (сир.) – *какво*, утвърдителната частица ēh (ег.)/āh (сир.) – *да*, ḥāga (ег.)/šī/eu šī (сир.) – *нещо*, и др.*

В спонтанните отклонения към диалекта се наблюдават и много от паразитните думички, пълнежите, присъщи на този регистър на речта:

ya'ni – *значи*, hm, mā 'aleynā – *няма нищо*, *карай да върви*, māši – *добре (съгласие)*, akīd – *със сигурност*, и др.: zauyma ana barḡu 'ult **ya'ni** min šuweyu – *както и аз, значи, казах преди малко*.

6. Наблюдавани синтактични характеристики в процес на развитие

В изследвания обем от образован устен арабски език се наблюдава ясна синтактична вариация по редица направления.

Глаголът leysa се употребява като заемка от книжовния език за отрицание в именното изречение без съблюдаване на винителния падеж на сказуемото в него:

⁸ Нито един арабски диалект не използва класическата форма за изразяване на граматическото значение „глаголното действие/състояние вече се е състояло“. САКЕ продължава да я използва и това премахва необходимостта от възникване на наречие със значение *вече* в книжовния език.

⁹ Вж. по-горе 3.2.

yatimm tadrībha ‘la anzīma iḥṣā’iyya leysat qā’ima ‘ala nuṣūṣ adabīyya – *те се разработват върху статистически системи, които не се основават върху литературни текстове*
ana iktaṣaft anna adaa hazīhi l-adawāt leysa daqīq – *открих, че изпълнението на тези приложения не е точно.*

Наблюдават се чести заемки от книжовния регистър на частиците за глаголно отрицание lam и lan без съблюдаване на i‘rāb:

lan takūn murḍīyya tamāman wa sanara ba’d el-amsila – *няма да бъдат съвсем удовлетворителни и ще видим някои примери (за това).*

Връзката между главното и подчиненото допълнително изречение остава почти изцяло безсъюзна:

mumkin neta’līm – *можем да научим*

mafrūḍ nfakkir fi l-pedagogy – *би трябвало да мислим за педагогиката*

min šān ta’rif tūṣaf ṣadīqak – *за да може (то, приложението) да опише твоя приятел.*

За да се избегне впечатлението от принизяване на регистъра с честата безсъюзна подчинителна връзка обаче, се прилага друг стил похват, споделян от книжовния език и диалектите – използват се причастията от модалните глаголи с предлог и отглаголно съществително от подчинените:

hiya qādīra ‘ala fahmi l- ‘ilāqa beyn el-mufradāt wa qādīra ‘ala stiḥrāḥ qawālib aw anmāt lugawīyya – *те могат да разберат връзката между думите и са в състояние да извличат езикови модели.*

При все това, ако в изречението е използван модален глагол–заемка от книжовния регистър, подчинителният съют ’an – *да*, се реализира без съблюдаване на правилата на i‘rāb:

yastaṭī’u an yaqrāhu ay ṭālib – *което може да прочете всеки студент.*

Условните съюзи idā – *ако*, и law – *ако*, се използват като взаимнозаменяеми без отношение към реалността или нереалността на условието¹⁰. Отговорът на условието от главното изречение губи свързаността си с условието от подчиненото изречение посредством класическата съюзна комбинация (fa)la- – *(то) асертивна частица*. Варира и темпоралната парадигма на условните изречения, като много често глаголите след условните съюзи са в сегашно, а не във форма за минало време, както е нормата на класическата темпорална

¹⁰ В усложнения книжовен синтаксис все още съществува ясно разграничаване между употребите на idā – *ако*, при реално осъществими и law – *ако*, при реално неосъществими условия.

парадигма. Съюзът *in* – *ако*, се среща често, но най-вече като съставна част от сложен съюз за отстъпление и изреченията, които го съдържат, загубват изцяло усложнената темпорална парадигма от книжовния език:

liannuh iza ana muta‘awwad aqra nuṣūṣ iḥbāriyya saata‘allam al-mufradāt al-iḥbāriyya iza ḥabbētu n-naṣṣ irfa‘ū īdkum – тъй като, ако аз съм привикнал да чета новинарски текстове, аз ще научавам новинарска лексика
ḥatta wa in kānat əd-diḡqa leysat kamā nərḡu – дори и ако прецизността не е каквато бихме желали
ḥatta wa in waṣala – дори и да е достигнал.

Списъкът на споделяните междудиалектни форми, наблюдавани дори само в изследвания обем от академичен курс, не би могъл да се изчерпи в рамките на това изследване, което цели да открие само основните линии на отграничаване от усложнените морфосинтактични форми на книжовния език тогава, когато образовани носители на арабския се ангажират в устна дискусия по определена тема.

Педагогическата страна на това изследване

Анализираните дотук характеристики на изследвания устен академичен курс го описват като своеобразен междудиалектно книжовен език, към който прибягват образованите негови носители при обсъждането на теми от високия културен регистър. Неизбежно възниква и въпросът защо всъщност проследяваме и анализираме особеностите на този говорим „трети“ език? Отговорът на автора на настоящата статия е: за да се научим да го използваме активно в обучението по арабски език като чужд и да помагаме на студентите да доближават възможностите си за устно изразяване до тези на носителите на арабския език, като използват тази своеобразна негова устна форма, намираща се в процес на развитие.

Дейности, допринасящи за преподаването на разговор през „езика на образованите“

Обучителните сценарии, които целят развиване на устна комуникативност не се опират единствено на използването на говоримия език, но и на писмени интерактивни дейности. Те съчетават колективно планиране и изпълнение, което обединява четирите умения по езика. Авторът на изследването предлага следните възможни дейности и педагогически практики за включване на устния вариант в обучението за развиване на комуникативните умения на учещите в процеса на преподаване на арабски в изцяло арабоезична аудитория:

– В транскрибиран устно произведен текст на говорим книжовен език преподавателят откроява диалектните елементи. Учещите ги обсъждат и трансформират в изцяло книжовен текст, който произнасят на глас, като съблюдают паузалните форми в края на словосъчетанията и изреченията.

– Учещите импровизират диалог във високия регистър „на образованите“ по подобна или зададена тема.

– В предварително транскрибиран от преподавателя устен текст учещите откриват и коментират в група и/или с преподавателя наблюдаваните езикови характеристики на разговорния арабски език.

– Разгръщане на групови дискусии и дебати с предварително зададени теми и роли и обсъдени фрази от разговорния език, които повишават емоционалната атмосфера на езиковите употреби.

– Моделиране на реални ситуации посредством ролеви игри и създаване на сценарий, по който да се изпълни диалог, дискусия, дебат.

– Задачи за самостоятелна подготовка на подобни сценарии с виртуален емпатичен събеседник – реален или изкуствен интелект, който поддържа бавен темп на речта и подава разнообразни варианти. Учещите преценяват полезността на продуцираните диалози и след обсъждане импровизират други подобни в аудиторията.

Предлаганите дейности не изчерпват многобройните форми на развиване на уменията за устна комуникация в чуждоезиковото обучение. Те се стремят да открият формата на реформиращия се устен съвременен книжовен език и оползотворяването ѝ в процеса на преподаване и изучаване на арабския като чужд.

Заклучение

Реформирането на говоримия съвременен арабски представлява естествен процес на адаптиране на езика към изискванията на модерния свят. Този процес включва опростяване на синтаксиса, лексикална модернизация, нови образователни подходи и културни промени. Границата между говоримата форма на съвременния арабски книжовен език и наддиалектния „език на образованите“, който се влияе от различните местни териториални диалекти все повече се размива, като се формира един съвременен говорим културен език, който е по-гъвкав и динамичен и отговаря на нуждите на разнообразната и многопластова арабоезична общност в процеса на преход между традиции и модерност.

Включването на променящата се говорима форма на съвременния книжовен арабски в обучението наред с преподаването на САКЕ и съвременни диалекти е ключово за подготовка на учещите за ефективна комуникация с образованите носители и говорещите арабски език като чужд навсякъде по света. Интегрираният подход, развиването на разнообразни преподавателски

практики и разработването на учебни материали, които смесват елементи от книжовния и от диалектно-разговорните езици, помагат на учещите да се адаптират към езиковия континуум и културните контексти в арабоезичния свят и ги подготвя за реална комуникация в реални житейски ситуации.

Библиография

- Шагаль, Вл. Э. (1987), *Языковой аспект национальных процессов в арабских странах*, Наука, Москва. (Shagal, Vl. E. (1987), *Ezikoviyat aspekt na natsionalnite protsesi v arabskite strani*, Nauka, Moskva).
- Badawi, S. (2011), *Mustawayaat al-'arabiyya al-mu'aasira fi Misr (The Levels of Contemporary Arabic in Egypt)*, Daar el-salaam, Cairo.
- Bassiouney, R. (2006), *Functions of code switching in Egypt – evidence from monologues*, Brill, Leiden.
- Blanc, H. (1960), *Style Variations in Spoken Arabic: A Sample of Interdialectical Educated Conversation*, Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- Ferguson, Ch. A. (1959), Diglossia, *WORD*, Vol. 15, No. 2, pp. 325–340.
- Harrell Richard S. (1960), “A linguistic analysis of Egyptian radio Arabic”, in Fergusson, C. A. (Ed.) *Contributions to Arabic Linguistics*, Harvard University Press, Cambridge, Mass., pp. 1–77.
- El-Hassan S. (1977), “Educated spoken Arabic in Egypt and the Levant: a critical review of diglossia and related concepts”, *Archivium Linguisticum* 8:2, pp. 112–132.
- Holes, Cl. (2005), *Modern Arabic: structures, functions, and varieties*, Georgetown.
- Younes, M. A. (2006), “Integrating the Colloquial with Fusha in the Arabic as a Foreign Language Classroom”, in Wahba, Kassem, Taha, Zeinab, England, Liz (eds.), *Handbook for Arabic Language Teaching Professionals in the 21st Century*, Laurence Erlbaum Associates, Publishers, New Jersey, London, pp. 157–166.
- Younes, M. A. (2015), *The Integrated Approach to Arabic Instruction*, Routledge, New York.
- Meiseles G. (1980), “Educated spoken Arabic and the Arabic language continuum, *Archivium Linguisticum*, Vol. 11, No. 2, pp. 118–148.
- Mitchell T. F. (1962), *Colloquial Arabic. The living language of Egypt*, English Universities Press. London.
- Mitchell, T.F. (1978), “Educated spoken Arabic in Egypt and the Levant, with special reference to participle and tense”, *Journal of Linguistics*, Vol. 14, pp. 227–258.
- Mitchell T. F. (1986), “What is educated spoken Arabic?”, *International Journal of the Sociology of Language*, Vol. 61, pp. 7–32.
- Classics in Arabic Languages and Linguistics, Georgetown.
- Taha, Z. A. (2007-2008), “Educated Spoken Arabic: How could it help in redefining the ACTFL Guidelines?”, *Al-'Arabiyya*, Vol. 40/41, pp. 104–114.

Цитирани учебници

- Younes, M. A. (1995), *Elementary Arabic. An Integrated Approach*. Yale University Press, New Haven and London.

- Younes, M. A. (2006), *Living Arabic A Comprehensive Introductory Course*. Language Resource Center, Cornell University.
- Younes, M. A., Weatherspoon, M., Foster, M. S. (2014), *Arabiyyat al-Naas Part One: An Introductory Course in Arabic*. Routledge, New York.
- Younes, M. A., Al-Masri, H. (2014), *Arabiyyat El Naas Part Two: An Intermediate Course in Arabic*. Routledge, New York.
- Younes, M. A., Yomna Chami, Y. (2014), *Arabiyyat El Naas Part Three: An Advanced Course in Arabic*. Routledge, New York.
- Ryding, K. C., Zainack, A. (1993), *Formal Spoken Arabic. Fast Course*. Georgetown University Press, Washington, D.C.
- Ryding, K. C., and JMehall, D. J. (2005), *Formal Spoken Arabic. Basic Course with MP3 files*. 2nd ed., Georgetown University Press.
- Washington, D.C. Classics in Arabic Languages and Linguistics, Georgetown.

Онлайн източници и бази данни:

[[JOUR 4] 2e édition de L'École d'automne de l'IMA /al-yawm ar-rābi' min al-madrasa al-ḥarīfiyya. <https://www.youtube.com/watch?v=EHddi2lhBkE&t=21880s>]

Гл.ас. д-р Христина Чобанова-Ангелова

хоноруван преподавател

hchobanova@uni-sofia.bg

ORCID ID 0000-0001-9016-556X

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Център за източни езици и култури

бул. „Тодор Александров“ 79

София 1504

България

Assist. Prof. Hristina Chobanova-Angelova, PhD

part-time teacher

hchobanova@uni-sofia.bg

ORCID ID 0000-0001-9016-556X

Sofia University “St. Kliment Ohridski”

Centre of Eastern Languages and Cultures

79 Todor Aleksandrov Blvd.

Sofia 1504

Bulgaria